

İşlevselciliğin temel özellikleri

İşlevselcilik, en genel hatlarıyla toplumların süregelen, birbirine bağlı, istikrarlı, genellikle tümleşik bütünler oldukları ve her biri toplumun istikrarının sürmesi açısından belirli işlevleri yerine getiren parçalardan oluştuğu varsayımına dayanır. Genel olarak toplumu bir arada tutan ve düzeni sağlayan şeyin de toplum üyeleri tarafından üzerinde uzlaşılan ve ortak olarak paylaşılan temel değerler olduğunu savunur. İşlevselcilik insan eylemlerinin de büyük ölçüde toplumsal değerler temelinde yükselen toplumsal çevre tarafından biçimlendirildiği varsayımına dayanır. Sahip olduğumuz değer ve tutumlar, kurduğumuz ilişkiler, yaptığımız etkinlikler içinde yaşadığımız toplumun yapısından ve örgütlenme tarzından kaynaklanır ya da en azından onlardan büyük ölçüde etkilenirler. Bu yaklaşımın içinde yer alan sosyologlar genel olarak toplumsal düzen ile ilgilenmişlerdir.

İşlevselci yaklaşım, toplumsal düzenin nasıl kurulduğunu ve sürdürüldüğünü ve bir toplumda istikrarın temel kaynaklarının neler olduğunu ortaya koymaya çalışır. Bireysel düşünceler, anlamlar ya da yorumlarla fazla ilgilenmez, bunların yerine toplumsal yapı üzerinde durur. İşlevselci yaklaşım toplumu birbiri ile ilişkili parçalardan oluşan, düzenli ve dengeli bir şekilde kurulmuş bir sistem olarak görür ve bu nedenle bir uzlaşma (konsensüs) teorisi olarak adlandırılır. Bu sistem, bir araya geldiklerinde bir bütün meydana getiren, birbirine bağımlı, birbiriyle ilişkili ve sistemin bütünleşmesine katkıda bulunan bir dizi parçadan oluşur. Bu yaklaşıma göre sistemi oluşturan parçaların tümü bütünü sorunsuz bir şekilde işlemesi için çeşitli işlevleri görmektedirler.

Bu nedenle bu parçalar toplumun sürekliliğine yaptığı katkı, gördüğü işlev açısından analiz edilmelidir. Toplumsal sistemi meydana getiren parçalar, sistemin ihtiyaçlarını (işlevsel zorunluluklar) karşıladıkları ölçüde öneme sahiptirler. İşlevselci yaklaşımın dayandığı temel düşünce, toplumsal düzenin paylaşılan değerler ve uzlaşma sayesinde kurulduğudur. Bireyler toplumsallaşma sürecinde toplumsal normları, değerleri ve inançları öğrenerek içselleştirirler ve bunların gerekli ve doğru olduğuna inanırlar. Sistemlerin amacı kendi dengelerini korumaktır, bu nedenle bütüne ait parçaların ilişkilerini, sistemin işleyişine yönelik sistem içinden ve dışından gelecek tehditleri kontrol altında tutarak kendilerini korurlar.

Comte, Spencer ve özellikle Durkheim işlevselciliğin temellerini atmışlardır. Comte, işlevselci yaklaşım için gerekli olan uzlaşmacı bakış açısını geliştirip toplumları sosyal sistemler olarak görerek ve toplumlar üzerinde çalışmanın en uygun yolunun doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanmak olduğunu ileri sürerek işlevselciliğin temellerini atmıştır. Spencer da Comte'un düşüncelerini geliştirmiş, toplumlarla biyolojik organizmalar arasındaki benzerlikleri vurgulayarak toplumların birer sistem olarak ele alınması ve kendilerini oluşturan aile, politika, din ve eğitim gibi parçalar ve bu parçalar arasındaki karşılıklı ilişkiler açısından analiz edilmeleri gerektiğini savunmuştur. Durkheim, toplumları karşılıklı ilişki içindeki sosyal öğelerden oluşan sistemler ve ahlaki varlıklar olarak görmüştür. Toplumsal olguların da toplumsal olguların işlevlerinin de ahlaki olduğunu ve toplumsal işlevlerin bütün toplumun kolektif vicdanını somutlaştırdığını, toplumsal da-yanışmayı, istikrarı ve dengeyi sağladığını savunmuş, bu nedenle sosyolojik yönteminde nedensel çözümlemenin yanı sıra işlevsel çözümlemenin de gerekliliğini vurgulamıştır. Malinowski ve Radcliffe-Brown, toplumun her parçasının belirli işlevleri yerine getirdiğini, toplumsal sistemin işlevsel bir bütün olduğunu ve bu bütünü parçalarının asgari bir uyum içinde, kalıcı çatışmalar yaratmadan, işlediklerini savunmuşlardır.

Parsons, klasik sosyolojideki ikili toplum tiplemesinden esinlenerek geliştirdiği kalıp değişkenler kavramı ile iki toplum tipi arasındaki ayrımı beş boyutta değerlendirmeye çalışır. Kalıp değişkenler şeması, bireylerin belirli durumlarda seçecekleri norm ve değerlerden oluşan ve toplum tipini belirlemeye yarayan bir şemadır. Modern toplumun yapısal özelliklerini taşımayan küçük toplulukların temel değer sistemi A tipi kalıp değişkenlerle, endüstrileşmiş ve bürokratikleşmiş modern toplumların temel değer sistemi ise B tipi kalıp değişkenlerle nitelendirilir ve toplumsal değişme A tipi kalıp değişkenlerden B tipi kalıp değişkenlere doğru gerçekleşir. A tipi kalıp değişkenler nitelik, yaygınlık, özgüllük, duygusallık ve kolektif yönelimdir. B tipi kalıp değişkenler ise performans, belirlilik, evrensellik, duygusal yansızlık ve bireysel yönelimdir. Parsons'a göre bu kalıp değişkenler bir toplumdaki rol beklentilerinin ne olduğunu ve üyelerin çoğunun rollerini hangi yöne doğru seçtiklerini göstererek bir bütün olarak sosyal sistemin doğası hakkında bilgi sağlar.

Parsons'a göre her canlı sistemin yaşayabilmesi, hayatta kalabilmesi için karşılanması gereken dört işlevsel zorunluluk vardır. Bunlar; (A) uyum (adaptasyon), (G) amaca ulaşma, (I) bütünleşme, ve (L) gizil kalıp koruma şeklinde sıralanır. Uyum (adaptasyon), sistemin çevresi ile olan ilişkilerinin düzenlenmesi, sistemin kendi çevresini kullanarak ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve bu kaynakların sistem içinde dağıtılması işlevidir. Amaca ulaşma, sistemin çevresiyle kurduğu ilişki sayesinde belirli hedeflere ve amaçlara ulaşmasını sağlayacak kaynakların harekete geçirilmesi ve bu amaçlar içinde öncelikli olanların belirlenmesi işlevidir.

Bütünleşme, sistemin kendisini oluşturan bütün parçalarının etkin bir şekilde işleyebilecek şekilde bir arada tutulması ve parçalar arasındaki karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesi işlevidir. Gizil kalıp koruma ise belirli bir düzene ve norma göre sistem içerisindeki eylemin devamlılığının ve düzenliliğinin sağlanması işlevidir. Bu işlevsel zorunluluklar sistemin kendi gereksinimleri ile ilgili ise içsel, çevreyle olan ilişkisindeki gereksinimleriyle ilgiliyse dışsal olarak adlandırılırlar. Ayrıca bir amaca ulaşmakla ilgiliyse amaçsal, bu amaca ulaşmak için gerekli olan araçlarla ilgiliyse araçsal olarak adlandırılırlar. AGIL adıyla da anılan bu dört işlevsel zorunluluk, biyolojik, toplumsal veya psikolojik, bütün sistemlerde görülür.

Parsons'a göre sosyal sistemlerde yeni bir dengenin kurulmasını gerektiren, diğer bir deyişle toplumsal değişmeye neden olan temel faktörler;

- (i) göç, farklı toplumsal gruplarla yapılan evlilikler, doğum ve ölümler ya da üretimin artması gibi nedenlerle demografik yapının değişmesi,
- (ii) fiziksel kaynakların tükenmesi gibi fiziki çevrede yaşanan değişimler,
- (iii) bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve
- (iv) yeni ideolojiler nedeniyle kültürel örüntünün değişmesidir (Chaudhry ve Venugopal, 2004: 36).

Parsons'a göre toplumsal değişme, aktörlerin içselleştireceği değerlerin değişmesidir. Bu değişme, evrimsel ya da devrimsel şekilde gerçekleşebilir. Evrimsel değişme yavaş ve sürekli bir değişmedir ve kültürel değerlerin rasyonelleştirme ve gelenekselleştirme süreçlerinden geçerek değer ve inançları değiştirmeleriyle gerçekleşir. Devrimsel değişme sistemin dengesindeki ani bir değişim gibi devrimsel hareketlerle gerçekleşir.

Robert Merton'un işlevselciliğe yaptığı katkıları

Merton, bütün sosyal ve kültürel inanç ve uygulamaların toplum içindeki bireyler için olduğu kadar bir bütün olarak toplum için işlevsel olduğu görüşüne karşı çıkmış ve bir birimin sadece

belirli bir kurum ya da grup için işlevsel olabileceğini belirtmiştir. Standartlaşmış toplumsal ve kültürel biçim ve yapıların tamamının olumlu işlevleri olduğu görüşüne de karşı çıkmıştır. Bazı öğelerin disfonksiyonel (bozuk işleve sahip) olabileceğini, bazı öğelerin ise sistemin diğer parçaları açısından işlevsiz olabileceğini belirtmiştir.

Merton ayrıca toplumun zorunlu vazgeçilmez parçaları olduğu görüşüne de karşı çıkarak her sosyal uygulamanın işlevsel alternatiflerinin olabileceğini vurgulamıştır. Merton geniş çaplı teorilerin sosyolojik araştırmalar açısından faydalı olmayacağını düşünmüş, onun yerine orta boy kuramların sosyolojik araştırmalar açısından daha faydalı olacağını savunmuştur. Merton işlevsel analizde açık ve gizil işlevleri de birbirinden ayırmamız gerektiğini vurgulamıştır.

Açık işlev ve gizil işlev kavramları

Açık işlevler sistemin düzenlenmesini kolaylaştıran ve bireyler tarafından amaçlanmış, beklenen sonuçlar, gizil işlevler ise amaçlanmış olmayan ve fark edilmeyebilecek olan sonuçlardır.

Kingsley Davis, Wilbert Moore, Kai T. Erikson ve Neil Smelser'in İşlevselciliğe katkıları Davis ve Moore, yapısal işlevselci bakış açısını toplumsal tabakalaşma kuramlarına uygulamış, tabakalaşmayı bütün toplumsal sistemlerde gerekli kılan işlevsel zorunlulukların ne olduğunu açıklamaya çalışan, işlevselci bir toplumsal taba-kalaşma kuramı geliştirmişlerdir. K.T. Erikson, işlevselci bakış açısını sapma ve sapkın davranışlarla ilgili çalışmasına uygulamış, sapkın davranışın olumlu işlevlerini göstererek her toplumun sapkın davranışa ve sapkın davranışlarda bulunanlara ihtiyacı olduğunu savunmuştur. Smelser toplumsal yapının hiçbir koşul altında toplumsal süreçlerin, toplumsal hareketlerin ve toplumsal değişimin analizinden ayrılamayacağını, bu nedenle toplumsal analizin mikro ve makro düzeyleri arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek bir teori geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Yaptığı çalışmada toplumun parçaların, karşılıklı olarak birbirilerine bağımlı olduklarını ve hepsinin kolektif olarak dengeye ulaşma eğiliminde olduklarını, değişimin de değer sisteminden kaynaklandığını, değer sisteminin bir yandan yeni düzenlemeleri ve beklentileri meşrulaştırmak için gerekli standartları sağladığını, diğer yandan değişimin derecesini ve yönünü belirlediğini ortaya koymuştur.